

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת תולדות תשפ"ד¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

יעקב איש תם – ועשו גבר נחשירכן

כמדומני שהפשט הוא כך: הרי מה היה אותו תבשיל אדום? אומרים חז"ל: "אותו היום נפטר אברהם אבינו, ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו" (ב"ב טו, ב), [כפי הדין, ש"אָבֵל אסור לאכול משלו בסעודה ראשונה, ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם כדי שלא יאכל משלו" (שו"ע יו"ד סי' שע"ח ס"א)]. לכן הכין יעקב את התבשיל, ולא יצחק, או רבקה (רבינו בחיי בראשית כה, כט). ולמה הכין יעקב דוקא תבשיל של עדשים, שהם מהמאכלים הרעים, ש"ראוי לאדם שלא לאכול מהן אלא מעט... ולא ירגיל עצמו להיות מזונו מהם או לאַכְלֵן עם מזונו תמיד" (רמב"ם הל' דעות פ"ד ה"ט) מסבירה הגמרא, שבעדשים יש רמז לענין האבלות: "מה עדשה זו אין לה פה [אין לה סֶדֶק כמו לשאר הקטניות (רש"י)] - אף אָבֵל אין לו פה [שהוא יושב ודומם (רש"י)]. דבר אחר, מה עדשה זו מגולגלת [=צורתה עגולה] - אף אַבְלוֹת מְגֻלְגֶלֶת ומחזרת על באי העולם" (ב"ב שם). פעם זה אָבֵל, ופעם ח"ו מישהו אחר אָבֵל.

והנה, עֲשׂוֹ ודאי יודע על פטירתו של אברהם. פטירתו של אברהם היא מאורע שהתפרסם בכל העולם (עי' ב"ב צא, א), ומסתמא עֲשׂוֹ הוא מאלו שמתערכנים כל רגע ב"חדשות"...! ומסתמא גם היה בעצמו בהלוייה. אברהם הוא הרי הסבא שלו! עֲשׂוֹ יודע א"כ שאברהם נפטר. עֲשׂוֹ גם איננו עם הארץ. הוא גדל בביתו של יצחק אבינו, ויודע היטב מדוע יעקב מבשל היום עדשים, ולמה הם מיועדים. אלא שעֲשׂוֹ רעב עכשיו, ומתחשק לו מאד לאכול דוקא את התבשיל הזה. והנה, לבקש במפורש את התבשיל שהכינו עבור אביו, ובנסיבות כאלו - זה לא נעים. אז מה עושים? מעמידים פנים כאילו לא יודעים מה התבשיל הזה, ואז הכל מסתדר. "הִלְעִיטְנִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה"... לא שמתי לב שזה עדשים... אולי זה מרק עגבניות... שפוך לי לתוך הפה... אחרי שישפכו לתוך הפה, אז אדע שזה תבשיל עדשים. אבל כרגע איני יודע מה יש בסיר הזה...

עכשיו הכל מובן: "עַל פֶּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוִם" - על שם הצביעות שהתגלתה כאן, שעשה עצמו כאילו אינו יודע מהו "הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה", כדי שיוכל לאכול את התבשיל שהוכן לאביו, ולהשאר בחזקת "צדיק".

צביעות עֲשׂוֹ – לדורי דורות

צביעות זו היא תכונה יסודית ושרשית אצל עשו. כבר בצעירותו נהג "לצוד ולרמות את אביו בפיו, ושואלו: אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן? - כסבור אביו שהוא מדקדק במצוות" (רש"י בראשית כה, כז). למרות שהיה רחוק מאד מלדקדק במצוות (עי' רש"י שם, כט). כמו כן בהיותו "בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה, וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחִתִּי, וְאֶת בְּשֵׁמֶת בַּת אֵילָן הַחִתִּי" (שם כו, לד). ומה עשה לפני כן? - "כל ארבעים שנה היה צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם. כשהיה בן ארבעים, אמר: אבא בן

עשו - "גֵּבֶר נַחְשִׁירְכָן"

התורה מספרת: "וַיְהִי עֲשׂוֹ אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שֶׁחָה" (בראשית כה, כז). מה פירוש "אִישׁ יָדַע צִיד"? מתרגם אונקלוס: "אִישׁ יָדַע צִיד" - "גֵּבֶר נַחְשִׁירְכָן". כלומר, נַח וְכַט ל² (תוס' ב"ק צב, ב ד"ה דשרכי). או לפי גירסה אחרת, "נַחְשִׁירְכָן", שמשמעו נַח וְשֶׁק ט, ואינו עוסק בכלום (תוס' שם, ותוס' ב"ב קלט, א ד"ה בשרכא).

למה אומרת התורה שעשו הוא "גֵּבֶר נַחְשִׁירְכָן"? הרי הוא פעיל מאד! יעקב יושב כל היום באוהל על הרשב"א ועל הריטב"א ולא עושה כלום, ועשו הוא זה שיוצא לשדה ופועל ועושה, אז למה הוא "נַחְשִׁירְכָן"?

התשובה היא, שעם כל הפעילות של עשו, ועם כל ההתרוצצות שלו, הוא לא בונה כלום. ההתרוצצות שלו היא הבל, והבנינים שהוא בונה הם בניינים של תוהו. במבט של נצח - אין להם כל ערך. לעומת זאת, יעקב שיושב כל היום באהל, בונה שם בניינים אמיתיים ונצחיים. הוא בונה בניינים לדורות³, כמו שאומר הנביא: "וַאֲשֶׁם דְּבָרֵי בְּפִיךָ וּבְצֶל יְדֵי פְסִיתֶיךָ, לְנִטְעַע שְׁמִים וְלִיסֵד אֶרֶץ" (ישעיהו נא, טז). שע"י שאדם לומד תורה ("וַאֲשֶׁם דְּבָרֵי בְּפִיךָ"), הוא נוטע שמים ויוסד ארץ (סנה' צט, ב ועי' "נפש החיים" שער ד' פ"ב). היכן הם השמים והארץ הללו שנבראים ע"י הלימוד? - אי אפשר לראות אותם בעיני בשר! אבל נאמנים עלינו דברי הנביא ודברי חז"ל, שעולמות שלמים נבראים מכל דיבור של תורה שאדם מוציא מפיו! יעקב שעוסק בתורה - בונה עולמות. בונה את עצמו, ובונה את כלל ישראל. הוא הבונה האמיתי. עשו - לא בונה כלום. לולא התורה של יעקב, כלל לא היו מכירים היום את עשו! רק בגלל התורה של יעקב, יודעים עד היום, שהיה פעם אדם אחד בשם עֲשׂוֹ. כל הפעילות של עשו היא כקצף על פני מים, אין לה שום קיום עצמי ושום הצלחה. לכן עשו הוא "גֵּבֶר נַחְשִׁירְכָן" - איש נח ובטל. כל העשייה שלו לא שווה כלום.

"עַל פֶּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוִם" - על שם הצביעות

מספרת התורה עוד: "וַיִּזְדַּע יַעֲקֹב נֹזֵד, וַיָּבֵא עֲשׂוֹ מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵינָף. וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ אֶל יַעֲקֹב: הִלְעִיטְנִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה כִּי עֵינָף אֲנִכִּי, עַל פֶּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוִם" (בראשית כה, כט-ל).

וצריך להבין: אם יכנס אדם לחנות בגדים ויבקש חליפה כחולה, ודאי לא נקרא לו משום כך "כחול"; וגם אם יהיה מישהו שכן יקרא לו משום כך "כחול", עדין לא נראה שיש מקום להנציח דבר כזה בתורה. ממילא קשה: מדוע מספרת כאן התורה, "עַל פֶּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוִם"? וכי מפני שביקש עֲשׂוֹ לאכול תבשיל אדום, ראוי לקראו "אֲדָוִם" לדורות עולם? ! ולא רק הוא, אלא כל העם שיצא ממנו נקרא "אֲדָוִם"! וגם ארצו נקראת "אֲדָוִם"! והכל בגלל שביקש פעם אחת לאכול תבשיל אדום! מה ההגיון בזה?⁴

להתנהג עמם שלא בישירות, כדי לא להזנק על ידם.

עשו מוכר את הבכורה בחפץ לב ובשמחה

כפי שהזכרנו, עשו בצביעותו מבקש מיעקב "הֲלֵעִטְנִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה פִּי עֵינַי אֲנֹכִי". יעקב מסכים להענות לבקשה, אך יש לו דרישה מעשו: "מִכֶּה כִּיּוֹם אֶת בְּכֹרְתְךָ לִי" (בראשית כה, לא). עשו מסכים למכירה, יעקב משביע אותו על כך, ורק אז הוא נותן לו לאכול.

לשם מה זקוק יעקב לבכורה? מה אכפת לו מי הבכור? - מסביר רש"י: "לפי שהעבודה בבכורות (עי' זבחים קטו, ב). אמר יעקב: אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה". לכן מבקש יעקב מעשו למכור לו את הבכורה, כדי שרק יעקב יעבוד, ורק הוא יקריב את הקרבנות.⁷

לפני שעשו נותן את הסכמתו למכירה, הוא בודק את העיסקה. שואל עֶשׂו את יעקב: "מה טיבה של עבודה זו?" (רש"י בראשית כה, לב) מסביר לו יעקב: "כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה, כאותה ששנינו: 'אֵלּוּ הֵן שְׁבִמִיתָה, שְׁתוּי יִין וּפְרוּעֵי רֹאשׁ' (סנה' פג, א). אומר עֶשׂו: הרי אני הולך למות על ידה! אם כן מה חפץ לי בה?" (רש"י בראשית שם) - יותר טוב שאוותר על הבכורה, ותהיה אתה הבכור.

גם אחרי שאכל ושתה ודעתו מתיישבת עליו, הוא נשאר איתן בדעתו: "וַיֵּאכַל וַיִּשְׁתֶּה, וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ, נִי בְּזַעְשׂוֹ אֶת הַבְּכֹרָה" (שם, לד). הוא לא אומר: "רימו אותי! סחטו אותי! נטלו ממני את בכורתי בעד נזיד עדשים!" הוא אומר: "איזה עסק טוב עשיתי! סוף סוף התפטרתי מן הבכורה!" הבכורה היא רק עבודת ה', עבודת קרבנות, ש"אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה". עשיתי אפוא עסק מצוין. גם נפטרתי מן הבכורה, וגם הרווחתי נזיד עדשים! ...

חז"ל מוסיפים ואומרים, שאחרי מכירת הבכורה, עשו עוד קורא לחבריו ואומר להם: 'תראו את הטפש הזה! נתן לי נזיד עדשים בלא שקיבל שום תמורה ממשית' (ב"ר סג, ט). אין לו שום הערכה לבכורה ולעבודת הקרבנות, והוא שמח להיפטר מכל הענין ולמסור אותו ליעקב. אחרי שנים רבות הוא כבר מבין יותר, ומתחיל להצטער. "וַיִּעְקְבֵנִי זֶה פְּעַמִּים, אֶת בְּכֹרְתִי לְקַח, וְהִנֵּה עֲפָה לְקַח בְּרַכְתִּי" (בראשית כז, לו). אבל זה היה עשירות שנים אחר כך.⁸ בינתיים - לא חסרה לו העבודה. כרגע - "וַיִּבֹזַע עֶשׂוֹ אֶת הַבְּכֹרָה". לא אכפת לו ממנה.

זלזול בעבודה בתחילת בית שני

גם בהפטר השבוע אנו קוראים על תופעה של זלזול בעבודה. הנביא מלאכי עומד בתחילת בית שני ומוכיח את הכהנים על זה שהם מקריבים קרבנות בצורה בלתי מהודרת: "הַפְּהַנִּים בּוֹזֵי שְׁמִי... מְגִישִׁים עַל מִזְבְּחִי לְחֶם מְגָאֵל... בְּאֶמְרָם שְׁלַחְן ה' נִבְזָה הוּא. וְכִי תִגְשׁוּן עֲוֹר לְזִבְחֵי אֵין רָע?! וְכִי תִגְיִשׁוּ פֶסֶח וְחֹלֶה אֵין רָע?! הֲקָרִיבְהוּ נָא לְפָתְחֵךָ! הֲיִרְצֶךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פְנֶיךָ?!" (מלאכי א, ו-ח). לַפְּתָח הַפְּרָסִי לֹא הִיִּית מֵעַז לְהִבִּיא קֶרֶבֶן כֹּזֵה! בַּמִּקְרָה הַטּוֹב הִיִּיה זוֹרֵק אוֹתְךָ מֵהַבֵּית, וּבַמִּקְרָה הָרַע הִיִּיה נוֹשֵׂא אֶת רֹאשׁךָ מֵעֵלֶיךָ וְתוֹלֵה אוֹתְךָ עַל עַץ! אִם כֵּן, לִמָּה לְקַבֵּ"ה אֵינְכֶם נִמְנָעִים מֵלְהִבִּיא קֶרֶבֶנוֹת כֹּאֲלוֹ? מִפְּנֵי שְׂאֵינְכֶם מְעִרִיכִים מִסְפִּיק אֶת עֲבוֹדַת הַקֶּרְבָּנוֹת! 'מְגִישִׁים עַל מִזְבְּחִי לְחֶם מְגָאֵל... בְּאֶמְרָם שְׁלַחְן ה' נִבְזָה הוּא."

ארבעים שנה נשא אשה, אף אני כן!" (רש"י שם) ממש צדיק כמו אביו! וכשהוא כבר נושא אשה, את מי הוא לוקח? - "אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאָרִי הַחֲתָנִי". מי היא יהודית? - יהודית היא "אֶתְהַלְיִקְמָה בַּת עֲנָה בַּת צְבָעוֹן הַחֲוִי" (שם לו ב, ועי' רש"י שם), "והוא כינה שמה יהודית, לומר שהיא כופרת בעבודה זרה", כדי להטעות את אביו" (רש"י שם). צביעות שיטתית בכל שלב ושלב. "עַל פֶּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדוֹם", על שם הצביעות שבאה לידי ביטוי בפרשה שלנו, כשביקש "הֲלֵעִטְנִי נָא מִן הָאֲדָם הַזֶּה". ולא רק עשו נקרא "אֲדוֹם". גם זרעו לדורות נקרא כך. כי תולדותיו כיוצא בו, וגם הם צבועים כמותו, "גוזלים וחומסים, ומראים עצמם כשרים" (רש"י שם). לכן המשילו חז"ל את מלכות אדום שיצאה מֵעֶשׂו, לאותה חיה טמאה שפושטת את טלפיה ומתחזה לטהורה (רש"י שם). "וְאֶת הַחֲזִיר" (דברים יד, ח) - זה אדום (ויק"ר יג, ה). "החזיר הזה, כשהוא שוכב, פושט טלפיו לומר: ראו שאני טהור!" (רש"י בראשית שם). וכך גם עשו, וזרעו של עשו.

הרי ראינו במשך הדורות את צביעותו של אדום. הכנסיה הנוצרית הרומאית קראה לעצמה תמיד "דת האהבה והרחמים", וכולם יודעים כיצד נראו האהבה והרחמים שלה כלפי יהודים! ... ולא רק כלפי יהודים. גם בינם לבין עצמם לחמו הנוצרים מלחמות קשות ואכזריות. אבל הם המשיכו לכנות את דתם "דת האהבה והרחמים" ...

אח"כ בדורות האחרונים היתה אותה מלכות אדומה שהתחזתה להיות גן עדן סוציאליסטי. כולנו יודעים כמה רע וכמה מר היה למי שחי ב"גן העדן" הזה... זוהי הצביעות העֶשְׂוִיִּית, להראות עצמם כשוהי שלום ואנטי אימפריאליסטים וכד', בזמן שמהותם האמיתית היא רִשְׁע ואכזריות, עלילות דם ומסעי צלב, שחיתות וטביחות, לא עלינו.

"תתן אמת ליעקב"

לעומת דרכו של עשו הרשע, דרכו והנהגתו של יעקב הם ההיפך הגמור מן הצביעות. מידת האמת - זו המידה המיוחדת של יעקב אבינו. "תתן אמת ליעקב" (מיכה ז, כ). אמנם השם "יעקב" מזכיר עקמימות וחוסר יושר, כמו: "וְהִנֵּה הָעֵקֶב לְמִישׁוֹר" (ישעיהו מ, ד), "נִי עֵקֶב גִּי זֶה פְּעַמִּים" (בראשית כז, לו), אבל האמת היא שיעקב הוא "אִישׁ תָּם" (שם כה, כז). "כָּלֵבּוֹ כֵּן פִּיּוֹ... שאינו חריף לרמות" (רש"י שם). גם כשהוא נראה עקוב - כשהוא הולך בדרכים לא ישרות - הוא לא עקוב באמת ח"ו, אלא ישר שבישרים, כי כל שלשת האבות נקראו ישרים (עי' כה, א), וגם הוא בכלל.⁶

הפסוק אומר: "עַם נָבָר תִּתְפָּרֵךְ, וְעַם עֲקָשׁ תִּתְפָּתֵל" (תהלים יח, כז). כשמתעסקים עם אדם לא ישר, מוכרחים לפעמים ללכת בדרכים פתלתלות ולא ישרות, כדי שלא ליפול ברשתו, ובנסיונות כאלו - זהו היושר, וזוהי הישרות! כשאמא אומרת לַבְּנָה: "אחרי הלימודים תחזור ישר הביתה", היא לא מתכוונת שהבן ילך בקו ישר, שהרי אז הוא עלול לחבוט את ראשו בקיר או בעמוד חשמל, או ליפול לתוך בור ח"ו. הישרות במקרה זה היא דוקא להיות מפותל, להתאים את עצמו לעקמימות הדרך. לפנות שמאלה כשצריך לפנות שמאלה, ולפנות ימינה כשצריך לפנות ימינה.

כך נוהג גם יעקב. היות ויש לו עסק עם עקשים למיניהם (עֶשׂו, ואח"כ לבן), ממילא - "עַם עֲקָשׁ תִּתְפָּתֵל". הוא מוכרח

שזה היה אחד הגורמים להתייונות בזמן בית שני, וזה מה שגרם לגזירות אנטיוכוס שבאו בגלל ההתייונות, כמבואר בב"ח (א"ח סוף ט"ו תר"ע), שמה שהתרשלו בעבודת הקרבנות, זה הביא לגזרות יון וביטול העבודה בזמן היונים.

התיקון לחטא הזה, של זלזול ואי הערכת עבודת המקדש, נעשה ע"י בני חשמונאי, שמסרו נפשם על עבודת המקדש, ובזה תיקנו את היחס המזולזל שהיה כלפיה קודם (ע"י ב"ח שם).

אולי מפני זה, לאחר שעשה לנו הקב"ה ניסים וגברה יד ישראל על היונים, תיקנו חז"ל במצות נר חנוכה מדרגה של "מהדרין", ומדרגה נוספת של "מהדרין מן המהדרין" (שבת כא, ב). במצוות אחרות לא שמענו כזאת ולא ראינו כאלה, שיתקנו מדרגה על גבי מדרגה בהידור המצוה. רק במצות הדלקת נר חנוכה תקנו כן¹². חוץ מזה, בכל מצוה אחרת, החיוב להוסיף ממון כדי להדרה הוא רק עד שליש במצוה ולא יותר (ב"ק ט, ב). [למשל, אם אפשר להשיג אתרוג כשר בעשרים שקל, ויש אתרוג יפה ממנו שעולה יותר - צריך להוציא עד שליש יותר בשביל הידור מצוה, אבל לא יותר מזה (ע"י פרטי הדינים בזה בשו"ע אור"ח סי' תרנ"ו)]. והנה כאן, ההידור במצוה הוא הרבה יותר משליש! את עיקר המצוה אפשר לקיים בשמונה נרות (נר לכל יום), ואילו ההידור הוא בשלשים וששה נרות, בגלל שמוסיף והולך כבית הלל, או פוחת והולך כבית שמאי. שלשים וששה נרות ביחס לשמונה נרות הם הרבה יותר משליש. למה הדגישו חז"ל כל כך את ענין ההידור במצוה זו, עד שתקנו "מהדרין" ו"מהדרין מן המהדרין", וגם שיהיה ההידור הרבה יותר משליש?

כנראה, מפני שמה שהביא לשעבוד יון ולגזרות אנטיוכוס הוא מה שלא השתדלו להדר במצוות¹³. "וכי תגשון עגור לזבח - אין רע! וכי תגישו פסח וזלזלה אין רע!" ממילא, תשובת המשקל והתיקון לעון זה הוא, להיות "מהדרין מן המהדרין". להחדיר בחזרה את יחס הכבוד לעבודת ה'¹⁴. ואכן, ברוך ה', אין כמעט יהודי שלא משתדל לקיים את מצות נר חנוכה במדרגה זו של "מהדרין מן המהדרין". והכל בזכות מסירות נפשם של החשמונאים.

ה' יזכנו להיות יושבי אהל, עוסקים בתורה ובמצוות בהידור, ויושיענו במהרה מכל צרה וצוקה, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

כמובן, אין כוונת הנביא לומר, שהכהנים הקריבו בהמות שהן בעלות מום ממש מבחינת ההלכה - עגור ופסח - שהרי הכהנים שואלים: "במה זוינו את שְׁמֶךָ? ... בְּמָה גִּאֲלֵנוּךְ?" ... הם אינם מבינים על מה הנביא מדבר איתם! על כרחך, שאין מדובר במומים של ממש, אלא רק מומים בדקות, שהם כשרים מבחינת ההלכה, אך יש בהם חסרון של הידור. כך משמע מהמשך דברי הנביא שם, שאמר: "וְאָרֹר נֹכַל וְיֵשׁ בְּעֵדְרוֹ זָכָר, וְנָדָר וְזָבַח מְשֻׁחָת לֵה'" (שם, יד); ומבואר ברמב"ם, שפסוק זה מדבר על מי שמביא קרבן כשר, אלא שאינו מן המובחר⁹. אלא שזה גופא מראה על זלזול בעבודה. מראה שבפנימיות לבם הם לא מעריכים אותה מספיק. מי שמעריך את העבודה, עושה אותה עם כל הלב, משתדל להביא את הקרבן המהודר ביותר, ולא קרבן עלוב ובלתי מהודר¹⁰.

גם השְׁחֵתת ברית הלוי, שמלאכי בא על כך בטענה אל הכהנים ["שְׁחֵתָם בְּרִית הַלְוִי" (מלאכי ב, ח)], ודרשו חז"ל שהכוונה היא לכהן או לוי המסייעים בבית הגרנות (בכורות כו, ב) - נובעת מזלזול בעבודה. כי כהן או לוי המסייעים בבית הגרנות, מראים בכך כאילו עבודת המקדש איננה סיבה מספקת לקבלת מתנות הכהונה, וכאילו צריכים הכהן או הלוי לעשות עוד איזה דבר עבור הישראל, כדי לקבל את מתנותיהם בזכות ולא בחסד. וא"כ התנהגות כזו גורמת לזלזול והשחתת כבוד עבודת המקדש, כאילו עבודת המקדש אינה שווה את המעשר (ע"י רמב"ם הלכ' תרומות פ"ב ה"ח-ה"ט).

ומזלזול בעבודת המקדש לזלזול בעבודת ה' בכלל. בהמשך דברי הנביא, הוא אומר: "חֲזַקוּ עֲלֵי דְבָרֵיכֶם אָמֵר ה'. וְאֶמְרָתֶם: מַה נִּדְבַרְנוּ עֲלֵיךְ?" (שם ג, יג) וכי אנו מדברים נגד ה'? אומר להם הנביא: כן! "אֶמְרָתֶם שְׁוֹא עֲבַד אֱלֹקִים, וּמַה בָּצַע פִּי שְׁמַרְנוּ מְשֻׁמְתוֹ!" (שם, יד) גם כאן, אין כוונת הנביא לומר שישראל אמרו כך במפורש. לא היתה מפלגה שהצהירה: "שְׁוֹא עֲבַד אֱלֹקִים"! כולם היו שומרי תורה ומצוות. אלא שבפנימיות לבם היתה נטיה דקה של "שְׁוֹא עֲבַד אֱלֹקִים". לא העריכו מספיק את עבודת האלקים. לא הרגישו מספיק שהתורה היא חיי עולם שה' נטע בתוכנו, ולכן קיימו את מצוות התורה ברפיון.

שרשי ההתייונות - בתחילת בית שני

המעשים שמדבר עליהם מלאכי - שביזו את העבודה, והקריבו קרבנות בלתי מהודרים - הם כנראה היו הגורם למה שקרה אחר כך, שנהיו מתיוונים בעם ישראל. כי טבעו של אדם להמשך אחר היופי, ואם אין יופי בעבודת המקדש, ששם מגישים לה' קרבן עגור פסח וחולה, יש מי שנמשך בעקבות כך אל תרבות יון, ששם היופי החיצוני הוא ענין גדול¹¹. יכול להיות

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, ואורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת תולדות: "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק... בְּקִרְתּוֹ אֶת רַבְּקָה" (בראשית כה, יט-כ) ⇔ "רַבְּקָה אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו" (שם, כח, ה). [הקשר הוא משלים: אלה תולדות יצחק בקחתו את רבקה - יעקב ועשור].

קשר נוסף: "רַבְּקָה בַּת בְּתוּאֵל... אַחֹת לְבִן הָאֲרָמִי" (שם כה, כ) ⇔ "לְבָן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי אַחֵי רַבְּקָה" (שם, כח, ה).

קשר נוסף: "בְּקִרְתּוֹ אֶת רַבְּקָה... מִפְּדֵן אֲרָם" (שם כה, כ) ⇔ "לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנֹת כְּנָעַן... וְיִלְדָּה פְּדָנָה אֲרָם" (שם כח, ו-ז).

קשר נוסף: "בְּקִרְתּוֹ אֶת רַבְּקָה בַּת בְּתוּאֵל... אַחֹת לְבָן" (שם כה, כ) ⇔ "וַיִּקַּח אֶת מְחֵלֶת בַּת יִשְׁמָעֵאל... אַחֹת נְבִיֹת" (שם, כח, ט).

- קשר נוסף: "בְּקִתּוֹ אֶת רִבְקָה בַּת פְּתוּאֵל" ⇔ "וַיִּקַּח אֶת מְחֵלֶת בַּת יִשְׁמָעֵאל" (שם כח, ט). הצדיק לקח צדקת, והרשע "הוסיף רשעה על רשעתו, שלא גירש את הראשונות" (רש"י שם).
2. "נְהַיֵּךְ רִבְקָה" היא מילה המורכבת משתי תיבות: "נח", ו"שירקן". "נח" - כמשמעו. ו"שירקן" הוא אדם בטל (עי' תוס' ב"ק צב, ב ד"ה דשרכי, ותוס' ב"ב קלט, א ד"ה בשרכא). ונצ"ע, איך תרגם אונקלוס כן, והרי דרכו תמיד לתרגם את המילים כמשמעותן המדוייקת, או לכל היותר כפי תוכן הענין, וכאן הפסוק והתרגום הם לכאורה דבר והפכו, שהרי הפסוק אומר שעשו היה איש ציד, והתרגום אומר שהיה נח ובטל. וכנראה שדעת אונקלוס כדעת הרשב"א, שכתב בתשובה (ח"א סי' קס"ד), שפירוש התרגום כאן הוא, שעשו היה "אדם בטל שאין לו מלאכה, אלא כאחד השרים שהם נוהגין, ומתעסק בציד לתענוג". והיינו, שאונקלוס אכן תרגם כאן את עומק הענין, למה היה עשו איש ציד, ומחמת מה בא העיסוק הזה. דמחמת שהיה נח ובטל, עסק בציד לשם תענוג, כדי להפיג את השעמום, ולא לשם יצירה ובנין].
3. וכן במשנה נקראו תלמידי חכמים "בְּנָאִים" (מקואות פ"ט מ"ו). ומדוע? - לפי "שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן" (שבת קיד, א). שהרי התורה שהם עוסקים בה, היא המקיימת את העולם. ש"כל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק ע"י התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה - היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו" (נפש החיים שער א' פט"ז בהגה"ה). וכן אמרו: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר: וכל בניך למודי ה', ורב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא בוניך (ברכות סד, א). דבניך, אלו תלמידי חכמים.
4. הרמב"ן כתב, שהטעם שקראו לעשו "אָדוּם" לדורי דורות, "כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט" בצבע אדום (רמב"ן בראשית כה, ל). והרב שליט"א דרך כן בדרך אחרת בביאור הענין, וכפי שיבואר.
5. שכל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי (מגילה יג, א).
6. "כל לשון עקיבה - גלגול וסבוב... עֶקֶב הַלֵּב (ירמיה יז, ט), וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְּעָמַיִם (בראשית כז, לו), וַיְהִי עֶשָׂה בְּעַקְבָּהּ (מ"ב י, יט), ענין גלגולין וסיבות. ולכן יקראו יעקב 'ישורון', כי היפך העקוב - מישור" (רמב"ן דברים ז, יב).
7. המהר"ל (ב"גור אריה") והט"ז (בספרו "דברי דוד" עה"ת) מקשים, איך הועילה המכירה לענין העבודה? היתכן שכהן ימכור את כהונתו לישראל והישראל יעבוד במקדש?!
- ותירצו, שלא היה פסול זרות על מי שאינו בכור כמו פסול זר בזה"ז שאין זר כשר לעבודה. אלא קודם מתן תורה, כל מי שהוא צדיק - הרי הוא ראוי להקרב. ומה שאמרו חז"ל שהעבודה היתה בבכורות, הכוונה שהיתה להם רק זכות מדין כבוד ושררה. [כמו שמכבדים כהן לעלות ראשון לתורה ולברך ראשון בסעודה, שהוא רק ענין של קדימות וכבוד, ולא שאחרים פסולים לזה]. ורצה יעקב לסלק זכות זו של עשו אחיו ע"י המכירה והשבועה, שע"ז יאבד עשו את זכותו ולא יגש עוד להקריב.
- וראיה לשיטת המהר"ל והט"ז ממלכי צדק מלך שלם, שהיה "כהן לאל עליון" (בראשית יד, יח), ומבואר ברש"י (שם) שמלכי צדק הוא שם בן נח. ושם בן נח הרי לא היה בכור, אלא יפת אחיו היה הבכור (עי' בראשית י, כא ורש"י שם). אלא צפה נח שלשלת האבות יוצאת משם, ולכן עמד ומסר לו את הכהונה, על אף שלא היה בכור (במדב"ר ד, ח). וזו ראייה לשיטת המהר"ל והט"ז.
8. שהרי מכירת הבכורה היתה ביום בו מת אברהם אבינו (רש"י בראשית כה, ל) והוא בן מאה שבעים וחמש שנה (בראשית כה, ז), יצחק בן שבעים וחמש שנה (עי' שם כא, ה), ויעקב ועשו בני חמש עשרה שנה (עי' שם כה, כו). וכשאמר עשו "וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְּעָמַיִם", היה זה אחר שקבל יעקב את הברכות מיצחק אביו, שאז היה יעקב בן ששים ושלוש שנה (רש"י שם כח, ט). הרי שממכירת הבכורה ועד נטילת הברכות עברו ארבעים ושמונה שנה.
9. דזה לשון הרמב"ם: "לא כל דבר שאינו פסול מביא אותו לכתחילה. כיצד? היה חייב עולה - לא יביא שָׁה כחוש וכעור, ויאמר: הרי אין בו מום! ועל זה נאמר: וְאָרְזוּ נֹזְלֵי גֹרֵי. אלא כל שיביא לקרבן - יביא מן המוכחר" (רמב"ם הלכ' איסורי מזבח פ"ז ה"א). הרי שהפסוק מדבר על קרבן שהוא כשר מעיקר הדין, אלא שאינו מן המוכחר, ובכל זאת הנביא מכנה קרבן זה "מְשֻׁחָת", שפירושו - בעל מום (רש"י שם), כמו שנאמר: "מְשֻׁחָתָם פָּהֶם, מוּם פֶּה" (ויקרא כב, כה).
10. ואפילו בבכור ובמעשר בהמה, שאין לאדם בחירה איזו בהמה להביא, אמרו חז"ל: "וְהָיָה הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'... שְׁמָה תְּבִיאֹ... עוֹלֵתֶיכֶם וְדֹבְחֶיכֶם... וְכָל מִבְּחַר נְדָרֶיכֶם (דברים יב, יא). אין לי אלא נדרים ונדבות; מנין לרבות בכורות ומעשרות, חטאות ואשמות? - תלמוד לומר: וְכָל מִבְּחַר נְדָרֶיכֶם" (ספרי פרשת דברים פסקא ס"ח). וכתב על זה רבינו הלל בפירושו שם: "אף על גב דבכור תלוי בפטר רחם, ומעשר כתיב ביה 'לא יִבְחַר בֵּין טוֹב לְרַע וְלֹא יִמְרְנוּ' (ויקרא כז, לג), כתיב 'מִבְּחַר', לַפְּטוּמִינְהוּ, דְּלֵהוּי מִן הַמוֹבְחָר". (וכן מובא שם בהגהות וביאורים בשם הראב"ד).
11. וגם עצם השם "נִינִן", בהיפוך סדר האותיות הוא "נוי", לשון יופי (של"ה מסכת תענית פרק "תורה אור" אות פ"ט).
12. אמנם גם במצוות אחרות, חוץ ממה שמצינו הידור של נוי - "סוכה נאה, לולב נאה, שופר נאה" וכד' (שבת קלג, ב) - מצינו גם הידור שאינו משום "נוי", אלא הידור במדרגת קיום המצוה, כגון: הידור בציצין שאינן מעכבין את המילה, וכן שיתקע בשופר של איל (להזכיר זכות עקדת יצחק), אע"ג שיוצא בודאי גם בשופר אחר, וכן מצינו הידור באיזה מרור לצאת (עי' שו"ע אר"ח סי' תע"ג ס"ה) אע"ג דאיכא חמשה מינים שהם כשרים למרור - הנה בכל ההידורים הללו, הוא לא רק הידור, אלא גם קצת חיוב, דחובה על כל אדם לקיים המצוה באופן המהודר - למול גם ציצין שאינן מעכבים, ולחזור אחר המרור המהודר יותר, ולתקוע בשופר של איל. והיינו, דאין זה רק הידור, אלא גם חיוב, אלא שטעם החיוב הוא משום הידור. משא"כ בנר חנוכה, אין שום חיוב להדר במדרגות "מהדרין" ו"מהדרין מן המהדרין", ורשאי לכתחילה לקיים המצוה באופן של "נר איש וביתו". והידור כזה במעלת המצוה, שאין בו חיוב כלל, רק הידור - לא מצינו בשום מצוה שיתקנו חז"ל גדר כזה.
13. "מעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לבית דין וסקלוהו. לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך" (סנהדרין מו, א). "מפני שהיו פרוצים בעבירות, שהיו רואין לוחצין של ישראל, שהיונים הם גוזרים עליהם גזירות, והיו מצות בזויות בעיניהם" (רש"י שם).
14. ועי' הגה' רעק"א על השו"ע (או"ח סי' תרע"א סק"א) שכתב, שגם בעיקר המצוה דנר חנוכה (נר איש וביתו) איכא חומרא, שלא קיים בה הדין שלא לבזבז על המצוה יותר מחומש מנכסיו, וצריך להוציא עליה אף יותר מזה. [וחלק שם על הפמ"ג שכתב שגם על נר חנוכה אל יבזבו יותר מחומש]. אך כתב, דהטעם שהחמירו במצוה זו יותר, הוא משום פרסום הנס.